

**Центральноукраїнський державний педагогічний університет
імені Володимира Винниченка**

Природничо-географічний факультет

Кафедра географії та геоєкології

СИЛАБУС
навчальної дисципліни
«Історія та методологія географічної
науки»

І курс (2 магістерський РВО), II семестр
ОП «Середня освіта (Географія) та краєзнавчо-туристична робота,
форми навчання – денна та заочна

м. Кропивницький 2020

Автор силябусу – доктор географічних наук, професор кафедри географії та геоекології А.І. Кривульченко (електронна адреса: tavryda47@gmail.com, моб. Телефон: 0668052318).

Силабус розглянутий на засіданні кафедри географії та геоекології

Протокол від 31.08.2020 року № 1

Завідувач кафедри _____ (підпис) _____ (доц. Семенюк Л.Л.)
(ініціали та прізвище)

МЕТА І ЗАВДАННЯ ВИВЧЕННЯ КУРСУ

Мета і завдання викладання дисципліни — сформувати уяву про географію як цілісну систему науки щодо взаємодії природи і суспільства, основою якої є просторово-різнорівневі ієрархічно побудовані геокомплекси. Для реалізації такої мети магістранти мають ознайомитися з існуючими теоретичними надбаннями задля пояснення процесів і явищ, які відбуваються в географічній оболонці.

Теоретичне та практичне значення курсу. Теоретичне значення дисципліни полягає у формуванні світоглядних географічних знань з усвідомленням системної просторово-часової специфіки матеріальних та ідеальних об'єктів географічної оболонки. Практичне значення курсу криється у застосуванні теоретико-географічних знань в процесі викладацької роботи та під час реалізації прагматично важливих наукових проектів.

Перелік дисциплін, засвоєння яких є необхідним для вивчення курсу — геологія, кліматологія, гідрологія, ландшафтознавство, ґрунтознавство, фізична географія України, фізична географія материків і океанів, суспільна географія, основи економіки, картографія.

Відповідальності викладача

Забезпечення студентів знаннями щодо географії як цілісної системи наук про взаємодію природи і суспільства, основою якої є просторово-різнорівневі ієрархічно побудовані геокомплекси. Формування у студентів геосистемного й геоecологічного світоглядного мислення, розуміння ними виконання важливої екологічної місії через свою просвітницьку діяльність.

Відповідальності студента

Оволодіння знаннями щодо теоретичних і методологічних засад географічної науки, розуміння ієрархічності геокомплексів, їх змін під впливом антропогенного пресингу.

Усвідомлення виконання своєї важливої місії формування просторового мислення та геоecологічної свідомості у дітей.

Процедурне поле організації навчального процесу

Навчальний процес із засвоєння курсу має наступні складові:

прослуховування лекцій (загальна кількість – 30 годин) згідно представленої нижче Програми;

виконання практичних завдань (загальна кількість – 20 годин) згідно лекційних занять та представленої нижче Програми;

системна перевірка знань під час проведення лекційних та практичних занять;

форми перевірки знань протягом семестру – тести, колоквиуми, контрольні роботи, підготовка рефератів, поточні усні відповіді, усна та письмова відповідь під час проведення курсового екзамену.

Програма курсу «Історія та методологія географії»

Історія розвитку географічної науки

Історична періодизація та періодизація розвитку географічної науки. Історична географія та історія географії.

Загальні особливості розвитку географічної науки. Рівні та ступені-етапи розвитку географії. Змістовні та часові рівні розвитку географії. Рівні методологічного знання та їх прояв у географічному контексті. Антична географія та внесок античних географів у розвиток географічної науки. Епоха середньовіччя, загальні риси розвитку та регіональні особливості. Занепад та досягнення географічної науки. Епоха Великих географічних відкриттів. Новий час: загальні і регіональні риси та територіальний поділ світу і світова торгівля. Географія Нового періоду, географічні досягнення, відкриття та проблеми. Новітній період та напрямки розвитку географічної науки.

Історія розвитку географічної науки в Україні.

Дослідницькі підходи в географії та їх зміна на різних етапах розвитку географії. Специфіка постнекласичного етапу розвитку географії. Критичний аналіз сучасного стану географії: здобутки, втрати, перспективи. Сучасна структура географії та її закономірні зміни.

Методологія географії

Методологічні рівні географії: світоглядно-філософський, загальнонауковий, конкретно-науковий.

Об'єкт, предмет, методи, місце в сучасній системі наук, структура науки. Загальні риси місця географії в системі наук. Зв'язки географії з іншими галузями наук. Диференціація та інтеграція в географічній науці. Понятійно-термінологічний апарат географії: тенденції змін, проблеми, фізико-географічна та суспільно-географічна специфіка.

Традиційні та сучасні методи географічного пізнання. Нові методи аналізу в географічних дослідженнях. Нові методи географічних спостережень. Моніторинг в географії. Аерокосмічне землезнавство.

Проблеми сталого розвитку та прогнозування в географії.

Глобальні географічні проблеми сьогодення, їх загальні особливості та прояв в Україні. Участь географів у їх вирішенні.

Географія і практика. Регіональні географічні проблеми території України: особливості та шляхи їх вирішення.

Теоретичні засади географії

Теорія та методологія в науці. Теорія географії та теоретична географія. Поняття про метатеорію в географії. Теорії, гіпотези, закони, закономірності, концепції в географії.

Парадигми в географії: геокомпонентна, геокомплексна, геосистемна, геосферна, геоекологічна.

Закони та закономірності в географічній науці. Розвиток географії та теоретична географія. Закон географічної зональності. Суспільно-географічні закони та закономірності.

Континуальність і дискретність в географії. Класифікація та систематика в географії. Змінність та комплексність як методологічні засади географії. Симетрія в географії.

Класифікація, районування та картування семантичних просторів. Картоїди та анаморфози.

Моделювання в географії. Моделі опису та пояснення в географії.

Синергетика та географічний світогляд. Математика, зокрема геометрія та теорія вірогідності як апарат наукового пояснення в географії. Описова топологія.

Модель Тюнена. Теорія центральних місць та її практичне застосування, елементи загальної теорії переміщень та просторові зв'язки як предмет теоретичної географії в працях В. Бунге.

МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Методичне забезпечення курсу “Історія та методологія географії” ґрунтується на:

- ✓ розробленій автором навчальній програмі та існуючих друкованих й електронних навчальних матеріалах різних авторів (конкретика – нижче);
- ✓ розробленому автором лекційному курсі, який представлений студентам в електронному варіанті (комп'ютерний клас природничо-географічного факультету);
- ✓ розроблених автором тестових завданнях, системі їх фіксації та оцінювання (приклади традиційних дидактичних тестів подаються нижче);
- ✓ спрограмованих автором практичних завданнях;
- ✓ розробленому автором до курсу “Історія та методологія географії” понятійно-термінологічному апараті (приклади подаються);
- ✓ представленому переліку екзаменаційних питань (див. нижче).

Рекомендована література

Основна література

1. Голубчик М.М., Евдокимов С.П., Максимов Г.Н. и др.. Теория и методология географической науки. :Владос, 2005. – 463 с.
2. Історія світу. Атлас. – К.: Картографія, 2008. – 192 с.
3. Максаковский В.П. Историческая география мира. – М.: Экопрос, 1997. – 584 с. (Переклад в електронному варіанті окремих глав знаходиться в комп'ютерному класі ПГФ ЦДПУ).
4. Немець К. А. Теорія і методологія географічної науки : методи просторового аналізу : навч.-метод. посібник / К. А. Немець, Л. М. Немець. — Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2014. — 172 с. (<http://ekhnuir.univer.kharkov.ua/bitstream/... pdf>).
5. Престон Д., Джеффри М. Все возможные миры. История географических идей. – М.: Прогресс, 1988. – 672 с.

Додаткова література

1. Блій Г. де, Муллер Пітер Географія: світи, регіони, концепти / Пер. з англ.; Передмова та розділ «Україна» О. Шаблія. – К.: Либідь, 2004. – 740 с.
2. Бунге В. Теоретическая география. – М.: Прогресс, 1967. – 280 с.
3. Исаченко А.Г. Теория и методология географической науки. — М.: Академия, 2004. — 400 с. (http://academia-moscow.ru/ftp_share/_books/fragments/fragment_19761.pdf).
4. Михайлов Н.И. Физико-географическое районирование. – М.: Изд-во МГУ, 1985. – 184 с.
5. Поросенков Ю.В. Теория и методология географии. Часть 1. Система географических наук: Учебное пособие. - Воронеж: Изд-во ВГУ, 2005. - 43 с.
6. Портянский И. А. Компьютерный арсенал географии. М.: Мысль, 1989.
7. Топчиев А.Г. Пространственная организация географических комплексов и систем. Киев-Одесса: Выща шк., 1988. – 187 с.
8. [Харвей Д.](#) - Научное объяснение в географии. Общая методология науки и методология географии : пер. с англ. / [Дэвид Харвей](#). Пер. [В. Я. Барлас](#), [В.В. Голосов](#). – М. : Прогресс, 1974 . – 502 с.
9. Шаблій О. Суспільна географія: теорія, історія, українознавчі студії. – Львів, 2001.
10. Шальнев В.А. Теория и методология географической науки: Учебно-методическое пособие. - Саратов: Изд-во СГУ, 2005.

Інформаційні ресурси

1. Барышникова О.Н. История, теория и методология географической науки. Учебно-методическое пособие. – Барнаул: Алтайский гос. ун-т, 2015 (<http://elibrary.asu.ru/xmlui/bitstream/handle/asu/1609/book1010>)

- .pdf?sequence=1).
2. Исаченко А.Г. Теория и методология географической науки. — М.: Академия, 2004. — 400 с. (http://academia-moscow.ru/ftp_share/books/fragments/fragment_19761.pdf); files.net/preview/1846006/.
 3. Немець К. А. Теорія і методологія географічної науки : методи просторового аналізу : навч.-метод. посібник / К. А. Немець, Л. М. Немець. — Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2014. — 172 с. (<http://ekhnuir.univer.kharkov.ua/bitstream/... pdf>)
 4. Перцик, Е. Н. История, теория и методология географии : учебник для бакалавриата и магистра-туры / Е. Н. Перцик. — 2-е изд., стер. — М. : Издательство Юрайт, 2017. — 373 с. (https://urait.ru/uploads/pdf_review/... pdf).

Електронний варіант лекційного курсу

Електронний варіант лекцій професора А.І. Кривульченка з курсу «Історія та методологія географії», що представлений в комп'ютерному класі природничо-географічного факультету ЦДПУ імені Володимира Винниченка, ґрунтується на змісті навчальної Програми. Студентам він подається «порційно» для опрацювання, залежно від поточного виконання академічного навантаження.

Приклад понятійно-термінологічного апарату

1. Аналіз	15.Ландшафтознавство
2. Синтез	16.Системний підхід
3. Інтеграційні процеси в географії	17.Геокомпонентна парадигма
4. Диференціація в географії	18.Геосистема
5. Енвайронменталізм	19.Ієрархія
6. Холізм	20.Циклічність у природі
7. Кількісні методи в географії	21.Періодичний закон географічної зональності
8. Моделювання в географії	22.Вчення про геосистеми
9. Парадигма	23.Геофізика ландшафтів
10.Геокомплексна парадигма	24.Геохімія ландшафтів
11.Екологічна парадигма	25.Антропогенне ландшафтознавство
12.Дистанційні дослідження	26.Космічне землезнавство
13.Дистанційне зондування	27.Конструктивна географія
14.Статистичні методи в географії	

Програмні компетентності

У результаті вивчення курсу з історії та методології географії у студента мають бути сформовані наступні **компетентності**:

1. Загальні:

Системні компетентності:

ЗК1 – Знання та розуміння історії та методології географії як теоретичної і певною мірою прикладної галузі знань, яка окреслює фундаментальні засади географічної науки.

ЗК3 – Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями, які мають пряме відношення до географії і які прямо або опосередковано пов'язані з географічною наукою.

ЗК6 – Здатність застосовувати набуті знання у практичних ситуаціях, виявляти, ставити та вирішувати проблеми, генерувати нові ідеї.

Інструментальні компетентності:

ЗК8 – Навички використання інформаційних і комунікаційних технологій в процесі навчання, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.

ЗК10 - Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.

ЗК11 – Здатність використання знання іноземних мов.

2. Спеціальні (фахові):

ФК1 - здатність демонструвати знання об'єктно-предметної суті, понятійно-термінологічного апарату, структури географії і місця в ній теоретико-методологічного знання.

ФК2 - здатність застосовувати базові знання як з фізико-географічних, так і суспільно-географічних наук.

ФК3 - здатність використовувати поняття й терміни, закономірності й закони, концепції, парадигми для характеристики географічних явищ і процесів на різних просторових рівнях (глобальному, регіональному, в межах України, локальному).

ФК4 - здатність належно використовувати географічну термінологію, ефективно й вільно передавати географічні ідеї, принципи, теоретичні засади письмовими, усними та візуальними засобами.

ФК5 - здатність до пошуку джерел географічної інформації та її наукового опрацювання і використання, зокрема, порівняння, аналізу і представлення на основі географічних методів і підходів, у тому числі інформаційних технологій.

ФК12 – володіння знаннями з інформатики та ГІС-технологій в обсязі необхідному для роботи вчителя географії, здатність до використання програмних засобів і роботи в комп'ютерних мережах, уміння створювати бази даних і використовувати інтернет-ресурси, використовувати ГІС-технології для вирішення задач, пов'язаних з просторово-розподіленою інформацією, працювати з просторово-розподіленою інформацією в середовищі ГІС для створення тематичних карт.

ФК13 - здатність до системного географічного мислення, розуміння та пояснення основних фізико-географічних процесів, що відбуваються у географічному просторі на різних просторових та часових рівнях його організації, уміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між діяльністю людини та довкіллям.

ФК14 - здатність проектувати і складати різноманітні тематичні карти, застосовувати основні графічні прийоми при побудові карт.

Питання до екзамену з курсу «Історія та методологія географії»
(для студентів денної та заочної форм навчання II (магістерського) РВО)

1. Зміст та специфіка понять “історична географія”, “історія географії”, “методологія географії”. Місце історії та методології географії в системі наук, зокрема в системі географічних наук.
2. Періодизація розвитку людства та етапи розвитку географічної науки.
3. Антична географія. Внесок античних географів у розвиток географічної науки: періоди натурфілософії та дослідного пізнання, країнознавчий та землезнавчий напрями в античній географії.
4. Епоха середньовіччя, загальні риси розвитку та регіональні особливості. Географія у християнській Європі і скандинавських країнах. Специфіка географії мусульманського світу (арабська географія).
5. Епоха Великих географічних відкриттів. Передумови та фактори зміни епох. Політичні та економічні наслідки Великих географічних відкриттів.
6. Сутність і періодизація Нового часу у розвитку географічної науки. Проблеми та їх вирішення у мореплаванні та картографії.
7. Географічні відкриття Джеймса Кука та нові знання щодо фігури Землі.
8. Роль Б. Вареніуса, О. Гумбольдта та К. Ріттера у розвитку географії.
9. Фактори розвитку географічної науки та центри формування географічної науки у XIX-XX ст.
10. Особливості німецької географічної школи. Специфіка географічних ідей та наукові здобутки Карла Ріттера, Фрідріха Ратцеля, Альфреда Геттнера, Отто Шлютера.
11. Особливості французької та британської шкіл географічної науки. Специфіка географічних ідей та наукові здобутки Філіпа Бюаша, Поля В. де ла Блаша, Мері Сомервіл, Халфорда Маккіндера.
12. Базисні досягнення розвитку географії в Росії. Наукові здобутки І.К. Кирилова, В. Татіщева, М.В. Ломоносова. Районологічний та еколого-географічний напрями в розвитку російської географії на початку 19 століття.
13. Особливості географічних шкіл П.П. Семенова-Тяньшанського, О. Воейкова, В.В. Докучаєва та Д. Анучина.
14. Напрями та сутність географії в Росії - Радянському Союзі в першій половині 20-го століття. Визначні географи кожного з наукових напрямів.
15. Географічні центри географії Радянського Союзу та пострадянського простору.
16. Американська школа географії, - специфіка і порівняльний аналіз з європейськими географічними школами.

17. Базисні географічні досягнення у США (18-19 століття). Географічні дослідження внутрішніх областей Північної Америки та пошуки Північно-Західного проходу.
18. Специфіка географічних ідей та наукові здобутки Уіл'яма Девіса, Марка Джефферсона, Роліна Солсбері. Напрями прикладної географії у США в першій половині 20-го століття.
19. Специфіка географічних ідей та наукові здобутки видатних географів США у 20-му столітті (Р. Хартшорн, Ф. Шеффер, У. Айзерд, У. Бунге, Д. Харвей).
20. Змістові рівні розвитку географічної науки на різних етапах її формування.
21. Особливості дослідницьких підходів в часи класичного та некласичного етапів розвитку географії.
22. Особливості дослідницьких підходів в часи постнекласичного етапу розвитку географії.
23. Загальні особливості здобутків в історії розвитку географії.
24. Загальні особливості втрат в історії розвитку географії.
25. Співвідношення понять “методика”, “методологія”, “теорія”, “об’єкт географії”, “предмет географії”.
26. Сутність філософського методологічного рівня в географії.
27. Онтологічний, гносеологічний та логічний аспекти в географії.
28. Сутність загальнонаукового методологічного рівня в географії.
29. Сутність спеціальнонаукового методологічного рівня та рівня окремих методів, прийомів в географії.
30. Закони та закономірності в географічній науці.
31. Поясно-зональні структури Землі. Фактори горизонтальної диференціації на різних масштабних рівнях організації географічної оболонки. Види географічної зональності. Конфігурація, характер меж та вік географічних зон.
32. Фактори порушення географічної зональності. Азональність. Інтразональність. Провінційність (секторність). Інтерференція зональних та інтразональних властивостей.
33. Головні особливості геокомпонентної географічної зональності.
34. Періодичний закон географічної зональності, - сутність, особливості прояву, теоретичне та практичне значення.
35. Порушення широтної зональності, - фактори, які здатні порушувати зональність в межах рівнинних територій. Поняття про повну та зрізану висотну поясність.
36. Орогенетична зональність. Висотна поясність. Глибинна зональність. Схилова мікрозональність. Парадинамічна зональність.
37. Змінність процесів і явищ як одна з методологічних засад в географії. Змінність в характері обертальних рухів Землі.
38. Рівень емпіричних досліджень географічних об’єктів та зміни у процесі розвитку географії.
39. Рівень просторових географічних відкриттів та зміни у процесі розвитку географії.

40. Рівень виявлення закономірностей, теоретичних відкриттів у процесі розвитку географії.
41. Рівень структурної організації географічної науки та зміни у процесі розвитку географії.
42. Коло традиційних і нових методів географічних досліджень.
43. Сутність палеогеографічних (малакофауністичних, спорово-пилкових, палеопедологічних), радіогеохімічних, біолокаційних методів. Парадигми в географії: геокомпонентна, геокомплексна, геосистемна, геосферна, геоекологічна.
44. Континуальність і дискретність в географії. Класифікація та систематика в географії.
45. Моделювання в географії.
46. Дистанційні методи географічних спостережень: сутність, сфера застосування, переваги, види.
47. Коло аерокосмічних методів (аерометодів) досліджень та головні риси їх специфіки.
48. Сучасна структура географії та її закономірні зміни.
49. Сфери застосування космічних знімків у практичній діяльності в межах території України
50. Система аерокосмічного моніторингу в Україні та напрями АДЗ в Україні.